

nalezienia i wypracowania w sobie „nowego stworzenia”. Jan Paweł II, nawiązując do C. K. Norwida, mówi, że „odpocząć” znaczy „począć na nowo” (por. Homilia, Nowy Targ, 8.06.1979). Człowiek zatem w cz.w. może rozwijać te siły i uzdolnienia, których nie mógłby doskonalić w pracy zawodowej; może skupić się na dialogu z samym sobą. Cz.w. potwierdza więc prymat godności człowieka nad wymogami ekonomii.

Cz.w. ma także charakter społeczny, ponieważ może sprzyjać braterskiej wspólnoty, służyć umocnieniu więzi międzyludzkich, zwłaszcza rodzinnych, wzajemnemu poznaniu wzbogacającemu ludzi, także nawiązaniu braterskich stosunków między ludźmi różnych stanów, narodowości i ras. Jest to również czas na pogłębianie więzi społecznych (por. DD 68).

Cz.w. ma również wymiar religijny, ponieważ wiąże się z obowiązkiem uświęcania czasu. Powinien być czasem nawiązania relacji z Bogiem poprzez modlitwę i życie kultyczne, czasem odniesienia wszelkiej aktywności do Boga. Potwierdza on absolutny prymat Boga. Jest naśladowaniem o. Boga i jednocześnie zapowiada nadejście „nowego nieba” i „nowej ziemi”, gdzie człowiek zostanie wyzwolony ostatecznie z niewoli swoich potrzeb. O. jest rzeczą „świętą”, pozwala on wyrwać się człowiekowi z rytmu ziemskich zajęć, nierzadko nazbyt go pochłaniających, i na nowo uświadomić sobie, że wszystko jest dziełem Bożym (por. tamże).

Te liczne możliwości wiążące się z cz.w. byłyby trudne do zrealizowania, gdyby nie został zagwarantowany przynajmniej jeden dzień w ty-

godniu pozwalający wszystkim na o. i świętowanie.

Jan Paweł II: CA 7; LE 25.

DD 64-68.

Homilie: Nowy Targ, 8.06.1979; Katowice, 20.06.1983; Lubaczów, 3.06.1991; Legnica, 2.06.1997; Sosnowiec, 14.06.1999.

KDK 61; 67; KKK 2184; 2187.

S. Rosik. Dekalog jako norma życia i wolności. Poznań 1997; J. Nagórny. Czas wolny w perspektywie teologicznomoralnej. RT 48:2001 z. 3; M. Ostrowski. Czas wolny. W: ENS.

ks. Tadeusz **ZADYKOWICZ**

Czyn ludzki ■ (łac. „actus humanus”) – uzewnętrznione, świadome, dobrowolne i celowe działanie osoby, skierowane ku rozpoznawanemu przez rozum dobru. Relacja zgodności lub niezgodności z ładem moralnym (od strony obiektywnej) oraz sumieniem (od strony subiektywnej) określa moralny charakter (dobro lub zło) cz.l. Osoba ponosi odpowiedzialność moralną za cz.l.: realizuje dobro moralne lub zaciąga winę moralną.

Jan Paweł II w swoim nauczaniu dużo miejsca poświęca szeroko rozumianej ludzkiej działalności, której podstawowym przejawem jest cz.l. (por. LE 6; VS 71). Jest to jedna z głównych tez jego antropologii. Filozoficzne podstawy tej refleksji zawarte są w książce sprzed pontyfikatu OiCz.

Cz.l. jest tym, co najpełniej wyraża osobę, gdyż ona cała w nim uczestniczy. W cz.l. aktualizuje swoją możliwość właściwą osobie jako podmio-

towi poznającemu i decydującemu o swym działaniu (por. VS 48-49). Przez cz.l. osoba zmienia rzeczywistość zewnętrzną względem siebie, ale przede wszystkim „samo-stanowi” siebie (o sobie). Człowiek, będąc podmiotem cz.l., staje się jego pierwszym przedmiotem: kształtuje i określa swoją osobowość; kwalifikuje się moralnie jako osoba dobra lub zła – formuje i ukazuje swoje *wewnętrzne moralne oblicze* oraz obraną przez siebie opcję fundamentalną (por. VS 38-41; 65-71; RP 17). Rozumne i wolne działanie zawsze stoi w relacji do porządku naturalnego, co powoduje, że w naturę cz.l. wpisany jest charakter moralny: stanowi on jego integralną wewnętrzną właściwość. Uwzględniając obiektywne prawo moralne, osoba poprzez cz.l. wyraża swój stosunek do tego prawa, a w konsekwencji do Boga-Prawodawcy. Człowiek, działając, odpowiada na Boże powołanie i wezwanie do przymierza oraz na Jego miłość, zawarte w prawie i całym Objawieniu. Odpowiedź może być pozytywna lub negatywna. Cz.l. zgodny z normą Bożego prawa wyraża przynależność do Boga i posłuszeństwo wobec Niego oraz uznanie go za Boga i Pana. Cz.l. moralnie dobry jest przyznaniem racji Bogu i chęcią współdziałania z Nim w życiu; jest wolnym opowiedzeniem się za prawdą, a ostatecznie za Bogiem-Prawdą. Cz.l. niezgodny z obiektywnym porządkiem moralnym jest odrzuceniem i wzdargą nie tylko tego porządku, ale Boga jako jego Twórcy (por. VS 11; JC 8,6-11). Cz.l. wyraża się także w zaniechaniu działania. Decyzja odmowy podjęcia działania, które zmierza ku rozpoznanemu do-

bru, jest też cz.l., będącym negatywną odpowiedzią na wezwanie.

Charakterystyczne dla Jana Pawła II, a zarazem stanowiące „novum” w nauczaniu dotyczącym moralności cz.l., jest powiązanie tego zagadnienia z refleksją odnośnie daru *nowego życia w Chrystusie*. Według Papieża, działanie ludzkie ma wymiar głęboko chrystocentryczny (por. VS 71-75). Chrześcijanin, będąc „nowym człowiekiem”, przez cz.l. wyraża tę „nowość życia”, dlatego jego czyny przybierają charakter religijny i teologiczny. Cz.l. jest momentem objawiania się „nowości życia”. Działanie moralnie dobre jest potwierdzeniem godności i wolności odkupionego przez Chrystusa dziecka Bożego: *w Jezusie Chrystusie i w Jego Duchu chrześcijanin jest „nowym stworzeniem”, synem Bożym, a poprzez swoje czyny objawia swe podobieństwo lub niepodobieństwo do obrazu Syna [...], okazuje w życiu wierność lub niewierność darowi Ducha Świętego i otwiera się lub zamyka na życie wieczne, na komunie wizji uszczęśliwiającej, miłości i szczęśliwości z Bogiem Ojcem, Synem i Duchem Świętym* (VS 73). Ostateczną motywacją spełniania cz.l. moralnie dobrych jest miłość do Boga. Ponieważ miłość Boga i bliźniego jest nieodłączna od zachowywania *przykazań Przymierza odnowionego przez krew Chrystusa i przez dar Ducha Świętego*, dlatego przez cz.l. osoba potwierdza tę miłość lub jej brak (VS 76). Częste spełnianie cz.l. moralnie dobrych, dopełnione właściwą formacją moralną, owocuje w życiu osoby powstaniem stałej dyspozycji do działania moralnie dobrego, tj. cnota.

O moralnej jakości cz.l. stanowi relacja między wolnością osoby a rozpoznaniem przez nią prawdziwym dobrem: *Racjonalne skierowanie ludzkiego czynu ku dobru w jego prawdzie oraz dobrowolne dążenie do tego dobra, poznanego przez rozum – oto na czym polega moralność* (VS 72). Cz.l. jest dobry, jeśli odpowiada prawdziwemu dobru osoby. Cz.l. zawiera dwa elementy konstytutywne: 1. element intelektualny – rozumowe rozpoznanie dobra (wartości) oraz sytuacji moralnej, z których rodzi się praktyczny cz.l.; 2. element wolitywny – zgoda wolnej woli na podjęcie działania. Te elementy podlegają rozmaitym uwarunkowaniom i ograniczeniom, wśród których najważniejsze znaczenie w ocenie moralnej mają: w sferze intelektualnej – nieuwaga, czyli brak koncentracji na przedmiocie, oraz ignorancja, czyli niewiedza (zawiniona lub niezawiniona); w sferze wolitywnej – przymus (fizyczny lub psychiczny) oraz nałóg (por. VS 71-83).

Źródła moralności cz.l. („fontes moralitatis”), czyli czynniki determinujące jego kwalifikację moralną (dobro lub zło), to: 1. przedmiot działania („finis operis”, cel przedmiotowy) – skutek, do którego cz.l. zmierza bezpośrednio i ze swej natury niezależnie od intencji i okoliczności; 2. okoliczności („circumstantiae”) – ogół zmiennych czynników (tradycyjnie wymienia się siedem: kto, co, gdzie, dlaczego, kiedy, jakimi środkami, w jaki sposób), które nie są konieczne związane z przedmiotem czynu; 3. cel podmiotu działającego („finis operantis”) – intencja. Podstawowym kryterium oceny moralnej cz.l. jest jego przedmiot, jako element integral-

nie z nim związany. Okoliczności i cel podmiotowy modyfikują ocenę moralną cz.l., ale nie mogą jej radykalnie zmienić. Cz.l. jest dobry, gdy wszystkie trzy źródła moralności są zgodne z normą moralną. Gdy choć jedno jest sprzeczne, wówczas cz.l. jest zły. Jan Paweł II podkreśla, że cz.l. zły ze względu na swój przedmiot nie może stać się dobry, niezależnie od intencji czy okoliczności; cz.l. jako „intrinsece malum” – wewnętrznie sprzeczny z ostatecznym celem osoby – zawsze jest zły i powoduje winę moralną. Nigdy dobra intencja ani żadne okoliczności nie mogą naprawić cz.l. złego z natury, którego nie da się pogodzić z dobrocią woli osoby działającej i jej powołaniem do życia z Bogiem oraz do komunii z bliźnim. Cz.l. moralnie dobry – dokonany z miłości – jest źródłem dobra moralnego (por. VS 52; 71-83).

Działanie człowieka, tak jak i jego natura, ma charakter dialogalny. Przede wszystkim wyraża relację wobec Boga. Każdy cz.l. ma wymiar społeczny, tzn. wpływa na relacje z innymi i oddziałuje na nich. Cz.l. moralnie dobry jest wspólnototwórczy, moralnie zły jest aspołeczny (por. RH 16; VS 95-101; RP 16).

Teologia cz.l. odnosi się do jego dobra i zła oraz osoby jako sprawcy. Nie jest kazuistyką, ale refleksją ukazującą Boga jako początek i cel moralnego działania. Akcentuje prawdę, że osoba spełniając cz.l. moralnie dobry, wyraża dobrowolne podporządkowanie się Bogu i zwraca się ku Niemu jako swemu najwyższemu szczęściu i ostatecznemu celowi. Istnieje nierozzerwalna, istotna więź między cz.l. a celem ostatecznym osoby. Jan Paweł II podkreśla, że *drogą do celu*

jest przestrzeganie Bożych praw, które chronią dobro człowieka. Tylko czyn zgodny z dobrem może być drogą wiodącą do życia (VS 72; por. VS 10).

Cz.l. nie jest tożsamy z czynem człowieka („actus hominis”), czyli działaniem wykonywanym bez pełnej świadomości i (lub) wolności, działaniem, które może być spełniane również przez inne istoty (np. oddychanie). W czynie człowieka nie ujawnia się podmiotowość osoby; nie można tu mówić o świadomym i dobrowolnym działaniu, ale o tym, że „coś dzieje się” z człowiekiem (w człowieku). Za „actus hominis” osoba nie ponosi odpowiedzialności moralnej.

Jan Paweł II: EV 52; LE 4-6; 9; RH 16; RP 15-17; VS 48-50; 71-83.

BO 52; JC 8.

OiCz.

S. Nowosad. Teologia moralna ogólna. Lublin 1994; I. Mroczkowski. Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała. Płock 1994; M. Pokrywka. Osoba – uczestnictwo – wspólnota. Refleksje nad nauczaniem społecznym Jana Pawła II. Lublin 2000; G. Reale. Podstawowe pojęcia „Osoby i czynu”. W: Jan Paweł II. Fides et ratio. Tekst i komentarze. Red. T. Styczeń, W. Chudy. Lublin 2003.

ks. Sławomir **NOWOSAD**,
Michał **WYROSTKIEWICZ**

Czystość ■ (łac. „castitas”, od „castigare” – powściągać, opanowywać siłą) – cnota i postawa moralna, dzięki której człowiek jest w stanie kontrolować pragnienia seksualne i mądrze nimi

kierować; jedna z trzech rad ewangelicznych, na których opiera się życie konsekrowane; często utożsamiana z dziewictwem i celibatem. Do wykroczeń moralnych przeciwnych cz. należy zaliczyć m.in. stosunki przedmałżeńskie, cudzołóstwo, prostytutkę, masturbację, nagość i pornografię, nieskromne dotyki i pocałunki. Grzechy przeciw cz. należą do kategorii grzechów śmiertelnych.

W praktyce cz. polega na powstrzymaniu się od pożycia seksualnego poza małżeństwem lub we wdowieństwie oraz na korzystaniu z niego w małżeństwie zgodnie z zasadami moralnymi. Cz. związana jest z cnotą umiarkowania (łac. „temperantia”). Wymaga ona ducha ascezy i poświęcenia, formacji charakteru oraz opanowania namiętności. Konieczne jest wychowanie do cz. już od dzieciństwa, zwłaszcza w obecnej dobie panseksualizmu. Chrześcijanie powołani są do życia w cz., odpowiednio do stanu, w jakim żyją. Małżonkowie mają realizować cz. poprzez respektowanie zasad katolickiej etyki małżeńskiej, unikanie instrumentalizacji współmałżonka oraz troskę o jedność duchową. Kapłani i osoby zakonne mają żyć w cz. ze względu na *Królestwo niebieskie* (Mt 19,12; 1 Kor 7,25-40).

Pismo Święte głosi cz. w kontekście nauki o godności małżeństwa (Rdz 2,23-25; 3,7) oraz cz. kulturowej (Kpł 15,16-18). Na straży cz. stoi VI przykazanie Dekalogu: „Nie cudzołóż!”. Stary Testament podaje surowe przepisy broniące cz. (Wj 20,14; Pwt 5,18). Za najcięższe wykroczenia przeciw cz. karano nawet śmiercią (Kpł 20,10-21). Liczne epizody w Starym Testamencie ukazują gniew i karę Boga za grzechy przeciwne cz. małżeńskiej (Rdz 38,8-10) i pozamałżeńskiej (2 Sm 11,2-12) oraz pochwałę wytrwania w cz., np. Józefa (Rdz 39,6-41), Zuzanny (Dn 14) i Judyty